

Universitatea Babeş-Bolyai,
Facultatea de Studii Europene
Şcoala Doctorală Paradigma Europeană

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Actorii care au contribuit la
căderea Cortinei de Fier

Coordonator științific:

Prof.univ.dr. Nicolae Păun

Doctorand:

Tămaş Gina-Liana

Cluj-Napoca

2011

Cuprins:

Aspecte introductive	6
Structura lucrării	7
Sursele bibliografice	10
Metodologia de cercetare.....	13
Capitolul I: Contextul politic internațional de la Ialta la Malta.....	23
Conferința de la Ialta și declanșarea crizei politice	23
Începutul Războiului Rece și instaurarea comunismului în Europa Centrală și de Est	24
Rezistența anticomunistă și manifestările reformiste înainte de 1989.....	34
Capitolul II: Mesajul spiritual transmis de Papa Ioan Paul al II-lea și mișcarea de rezistență din Polonia.....	40
2.1. Personalitatea Papei Ioan Paul al II-lea	40
Viața omului Karol Józef Wojtyła și încărcătura spirituală.....	45
Reacțiile conducerii comuniste la pontificare.....	49
Mesajul etic transmis prin enciclicele papale și conceptele abordate.....	55
Vizitele efectuate în Polonia și efectul produs asupra Kremlinului	65
2.2. De la anticomunism la instituționalizarea rezistenței Solidarność	82
Lech Walesa, sindicatul muncitoresc independent și vizita delegației poloneze la Vatican.....	84
Evenimentele anului 1981	92
Anul 1989 în Polonia.....	104
Capitolul III: De la rezistență și mișcări anticomuniste la rezultate: cum au participat liderii politici din 1989 la structurarea acțiunii în estul Europei	109
Personalitățile marcante ale anului 1989 și acțiunile lor	111
Mihail Gorbaciov și reformele sovietice	111
George Bush și politica externă americană	124
Helmut Kohl și relația cu Gorbaciov.....	133
François Mitterrand și relațiile franco-germane	138

Atașamentul Occidental față de schimbările din Ungaria	148
Exodul refugiaților prin Cehoslovacia.....	155
Căderea comunismului în RDG și problema germană	157
Programul în zece puncte a lui Kohl.....	175
Înainte de întâlnirea de la Malta	182
Recomandările consilierilor americani.....	186
Vizita lui Gorbaciov la Vatican.....	188
Începerea negocierilor de la Malta	190
Conferința de presă de la bordul navei sovietice Maxim Gorky	197
Kohl și Bush după întâlnirea de la Malta.....	206
Reflecții asupra întâlnirii la nivel înalt	208
Summit-ul de la Bruxelles și de la Strassbourg.....	210
Capitolul IV: Retrospectiva anului 1989 prin prisma <i>Radio Europa Liberă</i> și a ziarului <i>La Stampa</i>	219
Doctrina Brejnev după 20 de ani și noua gândire politică sovietică.....	221
Începutul unei noi ere	224
Reacția liderilor comuniști la schimbări.....	225
Critici aduse abordării politice a lui Gorbaciov.....	229
Retrospectiva evenimentelor anului 1989 din Europa Centrală și de Est.....	254
Retrospectiva evenimentelor din Germania de Est.....	256
Ungaria anului 1989	270
Polonia anului 1989 în viziunea Radio Europei Libere.....	274
Concluzii.....	278
Bibliografie.....	289
Anexe.....	307

Rezumat

Cuvinte cheie: rezistență anticomunistă, context politic, mesaj spiritual, personalități politice, negocieri la nivel înalt, schimbări marcante.

Demersul cercetării noastre a pornit de la prezentarea celor mai puternici lideri ai perioadei care au contribuit la căderea Cortinei de Fier, atât din interiorul sistemului comunist, cât și din Occident. În privința actorilor din Occident am ales prezentarea celor doi lideri ai Europei din 1989: Helmut Kohl și François Mitterrand, care au avut reacții de respingere a comunismului, prin politica lor reușind să determine, într-o oarecare măsură, căderea acestuia. Pe de altă parte, am ales analiza acțiunilor personalităților aflate la poli diametral opuși: George Bush și Mihail Gorbaciov, care au avut un rol hotărâtor în căderea comunismului, prin concepții, politică, acțiuni și reforme.

Deoarece nu doar politicienii au contribuit la destrămarea imperiului comunist, am aruncat o privire și asupra mării personalități a Papei Ioan Paul al II-lea, care a avut un rol deosebit prin mesajul cultural și spiritual transmis, în acțiunile misionare din lume. Rolul său a fost însă, remarcat în mod deosebit, în mișcarea de rezistență din Polonia, motiv pentru care am considerat necesar să analizăm și personalitatea lui Lech Walesa, care în urma vizitei din 1979 a Papei în Polonia, a prins nu doar curaj, ci a și preluat mesajul papal, în acțiunile de organizare a sindicatului muncitoresc Solidaritatea.

La căderea sistemului comunist a contribuit, cu siguranță, doctrina economică aflată în declin, dar a ne referi doar la factorii economici ar fi o simplificare nedemnă de ansamblul evenimentelor care au avut loc. Pe de altă parte, ar fi absurd să credem că doar Papa sau doar Gorbaciov au avut un rol determinant în dărâmarea sistemului comunist.

Popoarele au contribuit de asemenea la depășirea limitelor impuse de dictaturile comuniste, iar în acest sens am urmărit cum au contribuit maghiarii, polonezii și est-germanii la căderea sistemului politic intern.

Structura lucrării

Prezenta lucrare am structurat-o în patru părți. În prima parte am creionat contextul politic internațional de la Ialta până la Malta și aceasta deoarece nu am putut explica cum s-a ajuns la criza sistemului politic comunist din 1989 fără a trece în revistă împrejurările și evenimentele care au determinat instaurarea acestor dictaturi autoritare.

Vidul de putere creat în Europa după cel de-al doilea război mondial a dus la împărțirea teritoriului european între cele trei puteri care au ieșit învingătoare în urma războiului, la conferința de la Ialta. Încălcarea prevederilor acordului semnat atunci și interpretarea ulterioară diferită a strategiilor celor două superputeri mondiale, din anii imediat următori, a dus la cea mai mare criză politică, care a fost Războiul Rece.

În aceste condiții a fost extinsă influența, ideologia și modelul de organizare politică și economică sovietic, în Europa centrală și de Est iar modelul american în Vest, fapt ce a dus la divizarea continentului european pentru o perioadă de aproape 45 de ani și la o cursă a înarmărilor nucleare fără precedent.

Am prezentat pe scurt evenimentele din această perioadă și negocierile dintre cele două superputeri mondiale în lumina literaturii de specialitate din domeniu.

În a doua parte a lucrării am dorit să subliniem care a fost contribuția Papei Ioan Paul al II-lea la căderea sistemelor comuniste din Europa de Est, prin mesajul spiritual transmis, în special credincioșilor polonezi, chiar la scurt timp după pontificare.

În Polonia, Biserica Catolică a reprezentat sprijinul mișcării de rezistență care izbucnise cu aproape un deceniu înaintea căderii efective a regimului comunist polonez. Predicile, discursurile și enciclicele transmise de Papa în diverse ocazii le-am urmărit de la preluarea pontificatului, la vizitele efectuate și delegațiilor primite la Vatican, prin prisma reacțiilor liderilor comuniști și a oamenilor obișnuiți la temele abordate.

Noul sens al valorii de sine, noa experiență a demnității umane și curajul dat oamenilor de a nu mai fi intimidați de autoritățile comuniste, au fost rezultatele mesajului spiritual transmis cu ocazia primei vizite efectuate în țara natală, Polonia. Drept consecință a rezultat o amplă mișcare non-violentă de autoapărare socială, fără precedent.

Fenomenul de masă din Polonia a avut un actor deosebit, cu rezonanță internațională, în persoana lui Lech Walesa iar evenimentele anilor 1980-1981, care au culminat cu impunerea de către autoritățile poloneze a legii marțiale, au constituit

obiectul studiului nostru deoarece au fost doar o avanpremieră la căderea sistemului politic din Polonia anului 1989.

În demersul nostru științific am structurat, mai apoi, participarea efectivă a liderilor politici ai anului 1989 la definitivarea acțiunilor în Europa de Est. În acest sens, am comparat cei patru actori politici care, după cum vom observa, au fost interconectați iar deciziile lor s-au luat după îndelungi negocieri prealabile la nivel înalt, care au culminat cu cele de la summit-ul de la Malta din decembrie 1989.

În acest capitol am plecat de la prezentarea personalității actorilor politici pentru a continua apoi cu contextul evenimentelor anului 1989. Slăbirea controlului de la Kremlin, reformele începute de Gorbaciov și schimbarea percepției pe plan internațional a acțiunilor sistemelor comuniste, au dus la schimbări politice, la început în Ungaria și Polonia, iar mai apoi în celelalte state comuniste.

În lumina evoluției evenimentelor a fost necesar să facem și o scurtă prezentare a rolului lui Kohl și Mitterrand în negocierile viitorului european și a relațiilor politice și de prietenie dintre cele două state europene.

Exodul refugiaților est-germani prin Ungaria și Cehoslovacia și deciziile luate de guvernul maghiar au contribuit la căderea comunismului în RDG, la reparația problemei germane pe ordinea de zi internațională și la începerea negocierilor la nivel înalt în vederea soluționării dilemelor apărute.

Relațiile personale, de prietenie, dintre liderii politici, au contribuit, de asemenea, la pregătirea summit-ului de la Malta și la rezultatele extraordinare ale negocierilor.

În finalul lucrării am făcut o retrospectivă a evenimentelor anului 1989 prin prisma *Arhivei 1989* de la Radio Europa Liberă, pusă la dispoziție prin bunăvoința profesorului Michael Shafir și a arhivei de ziare *La Stampa* și *La Stampa Sera*, pusă la dispoziția publicului în format electronic.

De ce am ales să tragem concluziile pe baza documentelor celor două arhive? Pentru a reuși să ne facem o imagine de ansamblu, mult mai clară a rolului diferiților actori la istoria recentă a Europei.

Evenimentele transmise prin Radio Europa Liberă erau analizate și creionate foarte clar de analiști politici și corespondenți extraordinari de pretutindeni, care au pregătit materialele în vederea utilizării acestora de către redactorii Radio Europei Libere

și Rario Libertatea, pentru informarea ascultătorilor aflați în statele de sub opresiunea politică comunistă. În concluzie, putem spune că această mediatizare a contribuit și ea, într-o oarecare măsură, la căderea Cortinei de Fier.

Sursele bibliografice

În capitolul istoric al cercetării noastre am folosit, în primul rând, literatura de specialitate, extrem de bogată, existentă în biblioteci. Având în vedere domeniul istoric, politic și al relațiilor internaționale în care se încadrează tema cercetării noastre, selectarea surselor bibliografice a fost extrem de dificilă, mai ales din cauza spectrului larg al evenimentelor care au avut loc în proiecția de timp selecționată.

Pentru a ne opri la anumite lucrări, a fost nevoie de o lungă analiză și selectare atentă a celor mai reprezentative, considerate de noi. Astfel, punctul de reper l-a constituit o imagine comparativă a evenimentelor care au avut loc în cadrul sistemelor politice analizate.

Am vizualizat puterile mondiale care au decis în 1945 soarta continentului european și implicit, divizarea acestuia, prin literatura generală și de specialitate, apărută atât în timpul evenimentelor respective, cât și cele care au constituit obiectul de studiu al specialiștilor, analiștilor politici, istoricilor și intelectualilor de marcă de mai târziu și până în prezent.

Am urmărit cele mai contrastante caracteristici ale perioadei de după Ialta, cu evidențierea negocierilor dintre cele două puteri mondiale din timpul Războiului Rece, în lucrările lui: Tony Judt, Serge Bernstein, André Fontaine, Robert English, Paul Dukes, Lewis Gaddis și mulți alții.

Desigur, există mult mai mulți autori care au tratat aceste teme, dar noi am avut acces la lucrările amintite mai sus și la cele din bibliografie, studiate atât în bibliotecile din țară, cât și din Germania. În acest capitol istoric am pornit incursiunea noastră de la aceste studii și lucrări științifice deoarece am considerat că ele ne-au putut oferi o schiță de ansamblu a realităților unei ere a conflictelor.

Am urmărit cronologic instaurarea sistemelor dictatoriale comuniste, focusându-ne atenția și asupra tentativelor reformiste și a înăbușirii acestora în statele din Europa

Centrală și de Est în timpul celor aproape 45 de ani de comunism. Și în acest caz, am selectat din vasta literatură, acele opere care ne-au atras atenția în mod deosebit.

Apoi a urmat analiza mai aprofundată a evenimentelor istorice ale deceniului opt, în capitolul dedicat mișcării de rezistență din Polonia și a rolului mesajului spiritual al Papei Ioan Paul al II-lea. În acest sens, am consultat în special discursurile, predicile și enciclicele papale făcute public în arhiva on-line a Vaticanului, sub egida Libreriei Editrice Vaticane. Totodată, am putut urmări îndeaproape mesajul transmis de Papa cu ocazia vizitelor efectuate în statele comuniste, a primirii diverselor delegații la Vatican, a scrisorilor trimise liderilor politici sau disidenților reformiști, nu doar din Arhiva Vaticanului, ci și prin intermediul memoriilor Papei și a biografiilor sale extraordinare. Deosebită, în acest sens, ni s-a părut lucrarea lui George Wiegel, *The Witness to Hope. The biography of Pope John Paul II*, extrem de bine documentată și argumentată cu surse de cercetare primară. Pe lângă aceasta enumerăm și biografiile scrise de Luigi Accattoli, Alison Behnke, Charles Curran, Joseph Derupos, Deborah Parks sau Edward Renshan Jr. Lucrările Papei, ne-au creat o imagine mai clară asupra gândirii și motivației alegerii anumitor teme în dezbaterile publice și atacării sistemelor politice, prin folosirea unui limbaj insinuant, metaforic, comparativ și îmbăgățit cu parabole biblice, din care era imposibil să nu se înțeleagă cui i se adresează în realitate. Dintre aceste lucrări amintim: *Memorie și identitate, Go in Peace. A Gift of Enduring Love, Dono e mistero. Nel 50° del mio sacerdozio*. Toate documentele puse la dispoziție prin intermediul Libreriei Editrice Vaticane ne-au fost de un real folos și ne-au îmbogățit rezultatele cercetării noastre.

Pe lângă acestea, arhiva ziarelor *La Stampa* și *La Stampa Sera* ne-au oferit posibilitatea de a simți pulsul evenimentelor și tensiunile dintre autoritățile comuniste de la Kremlin, din Polonia și cetățenii polonezi, chiar în momentul întâmplărilor. Așadar, am selectat articole care au subliniat criticile aduse sistemelor comuniste de sub Cortina de Fier, au publicat interviuri sau au prezentat reacțiile părților implicate în tumultul evenimentelor și a liderilor lumii întregi la încălcarea drepturilor omului din Polonia anilor 1980-1981, înainte și după instituirea legii marțiale de către un guvern autoritar.

În capitolul dedicat evenimentelor anului 1989, pentru o mai multă acuratețe a faptelor, analiza noastră a avut la bază documentele puse la dispoziție de Arhivele Naționale Americane în conformitate cu *FOIA (actul privind libertatea de informare)*,

lege care permite divulgarea informațiilor și a documentelor controlate de către Guvernul Statelor Unite. Documentele care fac parte din Fondul Arhivistic Național, nu pot fi consultate în Europa decât la cerere după 30 de ani de la crearea lor, conform legii arhivelor naționale, deși cele legate de discursurile cancelarului german Helmut Kohl au fost publicate și de Fundația Konrad Adenauer pentru Helmut Kohl pe site-ul fundației sau alte convorbiri telefonice fiind făcute publice de diverse fonduri arhivistice.

Convorbirile telefonice dintre liderii politici ai anului 1989, mesajele, scrisorile, extrasele de pe ordinea de zi ale agendelor diverselor summit-uri internaționale, extrasele din jurnalele consilierilor pe politică externă, care făceau parte din echipele prezente în cadrul negocierilor internaționale ne-au făcut să înțelegem de ce și cum s-a ajuns la anumite compromisuri, pe de-o parte, și la succesul negocierilor în diverse probleme delicate, pe de altă parte.

Am completat cercetarea noastră cu lucrările publicate chiar de actorii care au contribuit în 1989 la căderea Cortinei de Fier: Helmut Kohl cu lucrarea *Am vrut unitatea Germaniei*, consilierului lui Mitterrand, Jacques Attali cu *François Mitterrand așa cum a fost*, George Bush în *A World Transformed*, Mihail Gorbaciov, cu lucrarea *Memoirs* sau *Perestroika and Soviet-American Relations*, Extrasele din Jurnalul lui Anatoly S. Chernyaev. Ne-au ajutat, de asemenea, articolele și analizele politice critice, publicate și puse la dispoziția cercetătorilor de Institutul Francois Mitterrand, Fundația Konrad Adenauer pentru Helmut Kohl, Fundația Gorbaciov și Bush Library.

Acest capitol a ocupat cea mai mare parte a cercetării noastre, dar pentru a completa studiul am finalizat prezenta teză cu analizarea documentelor provenite din *Arhiva 1989*. Actualitatea evenimentelor, reacțiile și acțiunile liderilor politici și ale popoarelor est europene, publicate de agențiile de presă ale vremii, au fost preluate de analiști politici extraordinari, corespondenți ai Radio Europa Liberă, ale căror studii au făcut obiectul transmisiunilor radiofonice, prezentate de redactorii Radio Europa Liberă și Radio Libertatea, care emiteau ilegal pentru ascultătorii din statele est europene aflate sub dictaturile comuniste. Toate acestea, le-am completat, din nou, cu articolele publicate în *Archivio Stampa*, care pot fi urmărite și în anexe.

Metodologia de cercetare

Cercetarea noastră a privit analiza discursurilor politice ale celor care au contribuit la căderea Cortinei de Fier. Aceasta am încercat să o realizăm nu doar din punctul de vedere al limbajului folosit în politică, ci și din perspectiva relației dintre acesta și ideologia politică, dintre gândire și puterea politică, dintre actorii puterii și mediul social căruia i se adresează. Am observat care sunt trăsăturile specifice discursului și relațiile dintre acestea.

Inițial, am depistat temele și mecanismele de analiză ale funcționării discursurilor politice și liturgice, funcționarea acestor discursuri și procedeele folosite pentru a avea impactul scontat asupra oamenilor, grupurilor sociale, cărora li se adresează.

Politicienii se folosesc de discursul politic pentru a convinge, așa cum am observat în cercetarea noastră, pentru a-și prezenta adeziunea, ideologia politică și gândirea politică. Limbajul este interfața scenei politice, prin care nu se descriu doar evenimentele, ci acesta este parte din evenimentele care au loc la un moment dat, dându-le o semnificație aparte și o definiție a rolului politic al autorităților. Modalitatea în care reacționează masele de oameni căruia îi este adresat discursul, depinde foarte mult de felul în care acesta este descris prin limbaj.

Limbajul politic include convingerile politice ale celor implicați și relaționarea acestora cu semnificația lingvistică. Trebuie să analizăm toate caracteristicile discursului politic, adică trebuie să-l vedem nu doar din perspectiva în care este pus în scenă, dar și din punctul de vedere al dezbaterii, al acțiunilor simbolice, al interdiscursului. Prin interdiscurs putem înțelege rolul opiniei publice, al mass-media, al luptei politice în jocul convingerii. Dezbaterile sunt legate de confruntările directe dintre politicieni, iar punerea în scenă a discursului politic presupune înțelegerea tematicii textelor politicienilor. Acțiunile simbolice ale discursului reprezintă puterea politică care poate fi exercitată prin mijloacele de comunicare.

Textul unui discurs trebuie legat de condițiile social-istorice care l-au generat, contextul în care s-au produs evenimentele și anticiparea efectului. Legătura dintre ideologie, discurs și putere politică poate fi investigată în trei trepte de analiză: *analiza socială* – deoarece analiza unui discurs nu o putem separa de factorii sociali și istorici; putem urmări cum se stabilește contextul prin actul de vorbire, delimitarea în spațiu și

timp, care este rolul instituțiilor în stabilirea conduitei sociale cu limitele ei, cum pot coordonate ca capital-muncă-salariu să nu condiționeze instituțiile; *analiza discursivă* – relevă contextul discursului prin studierea formelor discursului: *narațiunea* (povestirea care umple spațiul social și justifică legitimarea puterii), *argumentarea* (strategiile de disimulare sunt evidențiate prin contradicții, inconsistențe sau lipsa de reacție), *sintactică* (îmbinarea cuvintelor în procesul vorbirii prin folosirea pronumelor, a timpurilor și efectul pe care îl pot produce pentru susținerea relațiilor de dominație); ultimul tip de analiză este *interpretarea propriu-zisă* – discursul poate fi privit ca text, dar în lipsa autorului poate dobândi o altă semnificație.

În mod critic, discursul răspunde la întrebările *Ce?*, *De ce?*, *Cum?*, *Care?*, fiind un proces de înțelegere a limbajului și nu doar un produs. În primul rând, vom descrie textul, apoi îl vom interpreta prin evidențierea tuturor relațiilor mai sus menționate, iar în final vom explica relația dintre contextul social și putere. Analiza va evidenția cine vorbește, ce anume transmite, cui i se adresează, care sunt motivele și dacă discursul în sine, reușește să producă efectele scontate și să-și susțină interesele.

La finalul lucrării, am făcut o trecere în revistă a modului în care a surprins momentul 1989 Radio Europa Liberă, din perspectiva analizei făcute de presă, care s-a raportat nu doar la evenimentele politice aflate în derulare în acel moment, dar le-au interpretat, le-au atribuit o perspectivă politică și au surprins reacția *la cold* a politicianilor vremii.

Am folosit metoda de analiză comparativă, pentru a evidenția diferența între discursurile politicianilor cu ideologii diametral opuse.

Întrebările de cercetare, *de ce?* sau *cum anume?*, întrebări cauzale, ne-au permis observarea empirică a anumitor tendințe, evoluția lor în timp și identificarea unor păreri autorizate; ne-au permis nuanțarea abordării analitice și comparative din punctul de vedere al cercetătorilor de până acum, dar ne-am exprimat și propria părere cu privire la acestea.

La ora actuală, studiile istorice asupra acestor evenimente, ocupă un rol important în literatura mondială, aducând o contribuție considerabilă înțelegerii depline a faptelor, prin studii cu tendințe de naționalizare și internaționalizare, de ineterdependentă.

Bibliografie

I. Surse primare:

a. Acte și documente ale Pontificatului¹:

Omelia di Giovanni Paolo II per L'Inizio Del Pontificato, 22 octombrie 1978, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Incontro con le autorità civili, Discorso del Santo Padre Giovanni Paolo II, Varsavia, 2 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Santa Messa, Omelia di Sua Santità Giovanni Paolo II, Piazza della Vittoria a Varsavia, 2 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Santa Messa per i giovani universitari, di Sua Santità Giovanni Paolo II, Varsavia, 3 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Santa Messa, Omelia di Sua Santità Giovanni Paolo II, Cattedrale di Gniezno, 3 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Santa Messa e Atto di Consacrazione Alla Madonna, Omelia di Sua Santità Giovanni Paolo II, Czestochowa - Jasna Gora, 4 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Santa Messa per le religiose riunite a Jasna Gora, Omelia di Sua Santità Giovanni Paolo II, Czestochowa, 5 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Santa Messa per gli operai di Jasna Gora, Omelia di Sua Santità Giovanni Paolo II, Czestochowa, 6 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Santa Messa presso il campo di concentramento di Brzezinka, Omelia di Sua Santità Giovanni Paolo II, Brzezinka, 7 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Santa Messa a Nowy Targ, Omelia di Sua Santità Giovanni Paolo II, Nowy Targ, 8 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Cerimonia di Congedo all' Aeroporto di Balice, Discorso del Santo Padre Giovanni Paolo II, 10 giugno 1979, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Messa della Santa Croce nella Cattedrale di Varsavia, Omelia di Giovanni Paolo II, Varsavia, 10 giugno 1983, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Discorso di Giovanni Paolo II alle Autorità Statali nel Palazzo del Belvedere, Varsavia (Polonia) - Venerdì, 17 giugno 1983, Libreria Editrice Vaticana.

Pellegrinaggio Apostolico in Polonia, Cerimonia di Congedo, Discorso di Giovanni Paolo II, Aeroporto di Balice - Cracovia (Polonia) Giovedì, 23 giugno 1983, Libreria Editrice Vaticana.

---

¹ Toate actele și documentele Pontificatului, discursurile, predicile, vizitele și declarațiile publice pot fi consultate în mai multe limbi de circulație internațională, pe site-ul Vaticanului la adresa: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/index_it.htm.

Viaggio Apostolico in Polonia, *Discorso di Giovanni Paolo II alle autorità della Repubblica Popolare di Polonia, Castello Reale di Varsavia, 8 giugno 1987*, Libreria Editrice Vaticana.

Viaggio Apostolico in Polonia, *Celebrazione della Parola con la gente del mare, Omelia di Giovanni Paolo II, Molo della Piazza Kosciuszko (Gdynia), 11 giugno 1987*, Libreria Editrice Vaticana.

Viaggio Apostolico in Polonia, *Messa per il mondo del lavoro a Danzica, Omelia di Giovanni Paolo II, 12 giugno 1987*, Libreria Editrice Vaticana.

Viaggio Apostolico in Polonia, *Discorso di Giovanni Paolo II alle Donne alle lavoratrici dello stabilimento tessile di Łódź, 13 giugno 1987*, Libreria Editrice Vaticana.

Viaggio Apostolico in Polonia, *Cerimonia di congedo dalla Polonia, Discorso di Giovanni Paolo II, Aeroporto militare di Okecie (Varsavia), 14 giugno 1987*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Redemptor hominis, 03.04.1979, II – Il mistero della redenzione, *11. Il mistero di Cristo alla base della missione della Chiesa e del Cristianesimo*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Redemptor hominis, 03.04.1979, II – Il mistero della redenzione, *12. Missione della Chiesa e libertà dell'uomo*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Redemptor hominis, 03.04.1979, III - L'uomo redento e la sua situazione nel mondo contemporaneo, *17. Diritti dell'uomo: «lettera» o «spirito»*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Dives in misericordia, 30.11.1980, VI - Misericordia ..... di generazione in generazione, *10. Immagine della nostra generazione*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Dives in misericordia, 30.11.1980, VI - Misericordia ..... di generazione in generazione, *11. Fronti di inquietudine*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Dives in misericordia, 30.11.1980, VI - Misericordia ..... di generazione in generazione, *12. Basta la giustizia*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Laborem exercens, 14.09.1981, II – Il lavoro e l'uomo, *7. Unica minaccia al giusto ordine dei valor*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Laborem exercens, 14.09.1981, II – Il lavoro e l'uomo, *8. Solidarietà degli uomini del lavoro*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Laborem exercens, 14.09.1981, III - Il conflitto tra lavoro e capitale nella presente fase storica, *11. Dimensioni di tale conflitto*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Laborem exercens, 14.09.1981, IV - Diritti degli uomini del lavoro, *20. L'importanza dei sindacati*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Sollicitudo Rei Socialis, 30.12.1987, III - *Panorama del mondo contemporaneo*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Sollicitudo Rei Socialis, 30.12.1987, VI - *Alcuni orientamenti particolari*, Libreria Editrice Vaticana.

Ioannes Paulus PP. II, Enciclica Sollicitudo Rei Socialis, 30.12.1987, V – *Una lettura teologica dei problemi moderni*, Libreria Editrice Vaticana.

b. Memorii:

Bush, George and Scowcroft, Brent, *A World Transformed*, Alfred A. Knopf, New York, 1998.

Gorbaciov, Mihail, *Memoirs*, Doubleday, Londra, 1996.

Gorbachev, Mikhail, *Perestroika and Soviet-American Relations*, Sphinx Press, INC., Madison, Connecticut, 1990.

Giovanni Paolo II, *Dono e mistero. Nel 50° del mio sacerdozio*, Libreria Editrice Vaticana, 1996.

Kissinger, A. Henry *American Foreign Policy*, ediția a III-a, Norton, New York, 1977.

Kissinger, A. Henry, *The White House Years*, Weindenfeld and Nicolson, Londra, 1979.

Kohl, Helmut, *Am vrut unitatea Germaniei*, Institutul European, Iași, 1999.

Ioan Paul al II-lea, *Memorie și identitate*, Editura Rao, București, 2005.

John Paul II, *Go in Peace. A Gift of Enduring Love*, Loyola Press, Chicago, 2003.

c. Documente din arhive:

Arhive de ziare:²

La Stampa, 10.03.1979, numero 56.

Stampa Sera, 28.05.1979, numero 135.

La Stampa, 06.06.1979, numero 123.

Stampa Sera, 11.06.1979, numero 149.

La Stampa, 10.06.1979, numero 127.

La Stampa, 13.01.1981, numero 10.

La Stampa, 23.09.1980, numero 208.

La Stampa, 02.01.1981, numero 1.

Stampa Sera, 19.09.1981, numero 256.

Stampa Sera, 10.11.1980, numero 286.

La Stampa, 25.11.1980, numero 261.

La Stampa, 03.12.1980, numero 268.

Stampa Sera, 22.12.1980, numero 327.

Stampa sera, 05.01.1981, numero 3.

Stampa sera, 24.01.1981, numero 23.

Stampa sera, 19.01.1981, numero 17.

La Stampa, 19.02.1981, numero 296.

La Stampa, 16.09.1981, numero 219.

La Stampa, 18.12.1981, numero 295.

Stampa Sera, 15.12.1981, numero 33.

Stampa Sera, 21.12.1981, numero 344.

Stampa Sera, 24.12.1981, numero 347.

La Stampa, 27.12.1981, numero 301.

Deutsche Welle, *20 de ani de la "picnicul paneuropean"*, 19 august 2009, [<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4581935,00.html>].

Deutsche Welle, *Fără violență! Noi suntem poporul!*, 27 februarie 2009, [<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4025877,00.html>].

Deutsche Welle, *Căderea Zidului: cum au reacționat rușii?*, 9 noiembrie 2009, [<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4871421,00.html>].

---

² Arhivele de ziare *La Stampa* și *Stampa Sera*, pot fi consultate în anexe sau online pe site-ul: <http://www.archiviola stampa.it/>.

Deutsche Welle, *Perestroika, glasnost și sfârșitul Uniunii Sovietice*, [<http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2627554,00.html>].

Arhivele *The National Security Archive. The George Washington University*:³

The White House Washington, February 15, 1989, National Security Review, Memorandum: Comprehensive Review of US-East European Relations.

The White House Washington, February 15, 1989, National Security Review, Memorandum: Comprehensive Review of US-Soviet Relations.

Report on President Bush's visit to Hungary, July 15, 1989. In: *Political Transition in Hungary 1959-1990*, document No. 81; report by Rezso Nyers at the July 28 Meeting of the MSZMP CC, In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt Kozponti Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*, Vol. 2, 1294-129s.

Verbal Message from Mikhail Gorbachev to Helmut Kohl, 10 November 1989, [Source: SAPMO-BA, DY 30/IV 2/2.039/319. Translated for CWIHP by Howard Sargeant].

Verbal Message from Mikhail Gorbachev to Francois Mitterrand, Margaret Thatcher and George Bush, 10 November 1989, [Source: SAPMO-BA, DY 30/IV 2/2.039/319. Translated for CWIHP by Howard Sargeant].

The White House Washington, November 10, 1989, The Oval Office, Memorandum of Telephone Conversation with Helmut Kohl, Chancellor – Federal Republic of Germany. <http://bushlibrary.tamu.edu/>.

Record of Telephone Conversation between M.S. Gorbachev and Chancellor of the FRG Helmut Kohl. Moscow-Bonn, November 11, 1989, [Source: *Archive of the Gorbachev Foundation, Notes of A.S. Chernyaev, Translated by Svetlana Savranskaya for The National Security Archive*]; also: [Source: SAPMO-BA, DY 30/IV 2/2.039/319, pp. 12-19. Translated for CWIHP by Howard Sargeant].

Record of Telephone Conversation between Mikhail Gorbachev and President of France François Mitterrand, November 14, 1989 [Source: *Archive of the Gorbachev Foundation, Notes of A.S. Chernyaev, Translated by Svetlana Savranskaya for The National Security Archive*].

Înregistrarea conversației telefonice dintre George H.W. Bush și Helmut Kohl, din 17 noiembrie 1989. Sursa: George Bush Presidential Library. Obtained through FOIA. On file at the National Security Archive.

28 noiembrie 1989, Declarația Bundestag-ului german: programul în zece puncte a politicii pentru Germania.

Letter from Helmut Kohl to George H.W. Bush, November 28, 1989, Sursa: Deutsche Einheit: Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90. Eds. Hanns

---

³ Toate documentele anexate au fost făcute publice de *The National Security Archive. The George Washington University*, scanate, traduse sau transcrise pe site-ul: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/index.html>, în conformitate cu FOIA (*actul privind libertatea de informare*), lege care permite divulgarea informațiilor și a documentelor controlate de către Guvernul Statelor Unite. Documentele care fac parte din Fondul Arhivistic Național, în Europa nu pot fi consultate decât la cerere după 30 de ani de la crearea lor, conform legii arhivelor naționale, deși cele legate de discursurile cancelarului german Helmut Kohl au fost publicate de Fundația Konrad Adenauer pe site-ul:

http://helmut-kohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=627.

Aceste documente au fost anexate pentru a oferi o mai bună imagine a evenimentelor anului 1989.

Jürgen Küsters and Daniel Hofmann. R. Oldenbourg Verlag, Munich, 1998. Translated (in English) by Catherine Nielsen.

Department of State, U.S. Embassy Moscow, "Preparing for Malta: Trade Policy Toward the USSR," [cable from Ambassador Jack Matlock], November 14, 1989.

Department of State. Information Memorandum to Secretary Baker from Douglas P. Mulholland (INR). "Regional Issues at Malta: Gorbachev's Agenda." November 17, 1989.

Department of State. Information Memorandum to Secretary Baker from Gen. Edward L. Rowny [Special Adviser for Arms Control]. November 17, 1989.

Department of State. Information Memorandum to Secretary Baker from Douglas P. Mulholland (INR). "Soviet Thinking on the Eve of Malta." November 29, 1989.

Department of State. Memorandum for The President from Secretary of State James Baker. "Your December Meeting With Gorbachev." November 29, 1989.

Transcript of Gorbachev-John Paul II Meeting, Vatican City, December 1, 1989 [Transcribed notes by Aleksandr Yakovlev], [Source: State Archive of the Russian Federation [GARF], Moscow. Yakovlev Collection. Fond 10063. Opis 1. Delo 394. On file at the National Security Archive].

The President's Meetings with Soviet President Gorbachev, December 2-3, 1989, Malta [Briefing Book for the President]. Excerpts (contents pages, selected released pages). Source: George H.W. Bush Library, FOIA request 99-0273-F.

Transcript of the Malta Meeting, December 2-3, 1989. Source: Gorbachev Foundation, Fond 1, Opis 1.

Archive of the Gorbachev Foundation, Fond 1. Opis 1. Excerpts published in: M.S. Gorbachev, Gody Trudnykh Reshenii, 1985-1992 [Years of Difficult Decisions], (Moscow: Alfa-print, 1993), pp. 173-185. Translated by Vladislav Zubok and Svetlana Savranskaya for the National Security Archive.

Memorandum of Conversation of George H.W. Bush, John Sununu, Brent Scowcroft, and Helmut Kohl, December 3, 1989. [Source: George Bush Presidential Library. Obtained through FOIA. On file at the National Security Archive].

Directives for the Ministers of Foreign Affairs of the USSR and the United States. Draft by Soviet delegation at Malta. December 3, 1989. [Source: George H.W. Bush Library, FOIA request].

National Security Council. Memorandum for Brent Scowcroft from Condoleezza Rice. December 5, 1989; [With attachments: Memo to the President. Points to be Made. List of Participants (for NSC meeting on December 5, 1989). Agenda].

Extras din Jurnalul lui Anatoly S. Chernyaev, 2 ianuarie, 1990; [Diary of Anatoly Chernyaev, Manuscript on file at the National Security Archive. Translated by Anna Melyakova].

Record of Conversation between Mikhail Gorbachev and Hans Dietrich Genscher, December 5, 1989; [Source: Archive of the Gorbachev Foundation, Fond 1. Opis 1. On file at the National Security Archive. Translated by Svetlana Savranskaya].

Horst Teltchik's Memorandum for Chancellor Kohl, Bonn, December 6, 1989; [Source: Dokumente zur Deutschlandpolitik: Deutsche Einheit. Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90. Translated by Anna Melyakova].

Arhiva 1989 - Free Europe Radio⁴:

---

⁴ Toate documentele sunt anexate.

CN014 A-WIRE 16-MAR-89 05:35, E/W-0545 INTRO U.S.-EAST (New: Eagleburger Details; Washington, March 16).

Schoepflin, George, *The Brezhnev Doctrine after Twenty Years*, in Radio Liberty - Report on the USSR, Volume 1, Number 4, 27 January 1989, pp.1-3.

Kusin, Vladimir, *Warsaw Pact Leaders Meet Amid Turmoil*, Munich, 6 July 1989, RAD, East pp.1-4.

Kusin, Vladimir, *East European Reaction to Poland*, Munich, 21 August 1989, RAD, East pp.1-2.

Obrman, Jan, *East European Reaction to Hungary's Decision on East German Refugees*, Radio Free Europe - Research, RAD Background Report/174 (Eastern Europe), 15 September 1989, pp.1-5.

Frost, Matthew, *The „New Thinking” and Gorbachev's Visit to West Germany*, in Radio Free Europe - Report on the USSR, Volume 1, Number 24, 16 June 1989, pp.13-15.

Donovan, Barbara, *The Soviet- West German Political Declaration*, in Radio Free Europe - Report on the USSR, Volume 1, Number 25, 23 June 1989, pp.10-13.

Kusin, Vladimir, *Gorbachev's Evolving Attitude towards Eastern Europe*, in Radio Free Europe - Report on the USSR, Volume 1, Number 31, 4 August 1989, pp.8-12.

Sherlock, Thomas, *Emerging Criticism of Gorbachev's Foreign Policy*, in Radio Liberty - Report on the USSR, Volume 1, Number 36, 8 September 1989, pp.18-19.

Devlin, Kevin, *Brezhnev Doctrine Dead: No More Invasions*, in Radio Liberty - Report on the USSR, Volume 1, Number 39, 29 September 1989, pp.14-15.

Linden, Ronald, „The Dynamics of Change in Eastern Europe”, in *1989: A Year of Upeheaval*, Radio Free Europe - Report on Eastern Europe, Volume 1, Number 1, 5 January 1990, pp.1-3.

Donovan, Barbara, „East Germany in 1989”, in *1989: A Year of Upeheaval*, Radio Free Europe - Report on Eastern Europe, Volume 1, Number 1, 5 January 1990, pp.15-18.

Reisch, Alfred, „Hungary in 1989: A Country in Transition”, in *1989: A Year of Upeheaval*, Radio Free Europe - Report on Eastern Europe, Volume 1, Number 1, 5 January 1990, pp.19-23.

Devlin, Kevin, *Hungary's new defense doctrine: „Enemy not the West but Romania”*, Radio Free Europe - Research, RAD Background Report/101 (Hungary), 16 June 1989, pp.1-4.

Sabbat-Swidlicka, Anna, „Poland in 1989”, in *1989: A Year of Upeheaval*, Radio Free Europe - Report on Eastern Europe, Volume 1, Number 1, 5 January 1990, pp.24-27.

II. Literatură de specialitate:

a. Cărți:

Attali, Jacques, *François Mitterrand așa cum a fost*, Editura Historia, București, 2008.

Accattoli, Luigi, *Karol Wojtyła, omul sfârșitului de mileniu*, Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1999.

Barber, R. John, *Istoria Europei Moderne*, Editura Lider, București, 1993.

Behnke, Alison, *Pope John Paul II Biography*, Lerner Publications Company, Minneapolis, 2006.

Bozóki, András (ed.), *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy*, Central European University Press, Budapest, 2002.

Curran, E. Charles, *The Moral Theology of Pope John Paul II*, Georgetown University Press, Washington D.C., 2005.

Derupos, Joseph (editor), *Lessons for Living – John Paul II*, Loyola Press, Chicago, 2004.

Dukes, Paul, *The Last Great Game: USA Versus URSS. Events, Conjunctures, Structures*, Printer Publishers, London, 1989.

English, D. Robert, *Russia and the Idea of the West. Gorbachev, Intellectuals, and the End of the Cold War*, Columbia University Press, New York, 2000.

Fontaine, André, *Istoria războiului rece*, Editura Militară, București, 1992.

Formicola, Jo Renee, *Pope John Paul II Prophetic Politician*, Georgetown University Press, Washington D.C., 2002.

Frossard, André, *Conversando con Giovanni Paolo II*, Rusconi Libri, Milano, 1989.

Garthoff, L. Raymond, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, The Bookings Institutions, Washington, D.C., 1994.

Grachev, Andrei, *Gorbachev's Gamble: Soviet Foreign Policy and the End of the Cold War*, Polity Press, Cambridge, 2008.

Gromyko, Andrei, *Memoirs*, Hutchinson, London, 1989.

Judt, Tony, *Epoca postbelică – O istorie a Europei de după 1945*, Editura Polirom, București, 2008.

Juviler, Peter; Kimura, Hiroshi, *Gorbachev's Reforms. US and Japanese Assessments*, Aldine de Gruyter, New York, 1988.

Lane, David, *The Rise and Fall of State Socialism. Industrial Society and the Socialist State*, Polity Press, Cambridge, 1996.

Levesque, Jacques, *Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe*, University of California Press, Berkeley, 1997.

Malachi, Martin, *The Keys of This Blood: The Struggle for World Domination Between Pope John Paul II, Mikhail Gorbachev, and the Capitalist West*, Touchstone, New York, 1991.

Milza, Pierre & Berstein, Serge, *Istoria secolului XX. În căutarea unei noi lumi. (1973 până în zilele noastre)*. vol. 3, Editura All, București, 1998.

Novikov, Euvgeny and Bascio, Patrick, *Gorbachev and the Collapse of the Soviet Communist Party*, Peter Lang Publishing, New York, 1994.

O'Sullivan, John, *The President, the Pope, and the Prime Minister. Three who Changed the World*, Regnery Publishing, Washington D.C., 2006.

Parks, A. Deborah, *John Paul II, The Pope from Poland*, The Millbrook Press, Brookfield, Connecticut, 2002.

Renehan, J. Edward Jr., *Modern World Leaders – Pope John Paul II*, Chelsea House Publishers, New York, 2007.

Schulzinger, D. Robert, *American Diplomacy in the Twentieth Century*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 1994.

Stanley, E. George, *Pope John Paul II – Young Man of the Church*, Simon&Schuster Children's Publishing Division, New York, 2005.

Suny, Gligor Ronald, *The Revenge of the Past. Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union*, Stanford University Press, Stanford, 1993.

Svidercoschi, Gian Franco *Letterea a un amico ebreo*, Mondadori, Milano, 1993.

Teltschik, Horst, *329 Tage, Innenansichten der Einigung*, Goldmann, München, 1993.

Tiersky, Ronald, *François Mitterrand, a Very French President*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc., Lanham, Maryland, 2003.

Vérdine, Hubert, *Le mondes de François Mitterrand: À l'Élysée 1981-1995*, Fayard, Paris, 1996.

Vereb, Jerome (editor), *A year with John Paul II. Daily Meditations from His Writings and Prayers*, PerfectBound HarperCollins Publishers Ltd., London, 2005.

Weigel, George, *The Witness to Hope. The biography of Pope John Paul II*, PerfectBound HarperCollins Publishers Ltd., New York, 1999.

Ziamba, J. Walter, *Pope John Paul II. Reflections of tne Man*, Paulist Press, New Jersey, 2005.

b. Article:

Adomeit, Hannes, „Gorbachev and German Unification: Revision of Thinking, Realignment of Power”, in Dallin, Alexander and Lapidus, W. Gail (eds.), *The Soviet System. From Crisis to Collapse*, Westview Press Inc., Summertown, Oxford, 1995, pp. 465 – 491.

Applebaum, Anne, *How the Pope 'Defeated Communism* in The Washington Post, April 6, 2005, p. A19 [<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A28398-2005Apr5.html>].

Applebaum, Anne, *Forgetting Poland's Past* in Slate Magazine, August 30, 2000, [<http://www.slate.com/id/88991/>].

Ash, Timothy Garton, „Refolution” in *The Use of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe*, Random House, New York, 1989, pp.309-324.

Békés, Csaba, „Back to Europe: The International Backround of the Political Transition in Hungary, 1988-1990”, in Bozóki, András (ed.), *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy*, Central European University Press, Budapest, 2002.

Bialer, Seweryn, „Domestic and International Factors in the Formation of Gorbachev's Reforms”, in Dallin, Alexander and Lapidus, W. Gail (eds.), *The Soviet System. From Crisis to Collapse*, Westview Press Inc., Summertown, Oxford, 1995, pp. 28 – 36.

Bogomolov, T. Oleg, „I Can't Absolve Myself of Guilt”, in Alexander Dallin and Gail W. Lapidus, (eds.), *The Soviet System. From Crisis to Collapse*, Westview Press Inc., Summertown, Oxford, 1995, pp. 301 – 303.

Breslauer, W. George, „Evaluating Gorbachev as Leader”, in Dallin, Alexander and Lapidus, W. Gail (eds.), *The Soviet System. From Crisis to Collapse*, Westview Press Inc., Summertown, Oxford, 1995, pp. 160 – 189.

Brzezinski, Zbigniew, „The Myth and the Reality of Yalta”, in Foreign Affairs, winter 1984-1985.

Fowler, Roger, „Power” in *Handbook of discourse analysis*, vol.4 *Discourse in society*, Teun A. van Dijk (ed.), Academic Press, New York/London, 1985.

Holloway, David, „State, Society, and the Military Under Gorbachev”, in Dallin, Alexander and Lapidus, W. Gail (eds.), *The Soviet System. From Crisis to Collapse*, Westview Press Inc., Summertown, Oxford, 1995, pp. 544 – 559.

Hough, F. Jerry, „Gorbachev's Endgame”, in Dallin, Alexander and Lapidus, W. Gail (eds.), *The Soviet System. From Crisis to Collapse*, Westview Press Inc., Summertown, Oxford, 1995, pp. 201 – 222.

Interview par Georges Saunier, par Jean Musitelli, par Frédéric Bozo, par Tilo Schabert, *1989, le retour de la question allemande : vers la réunification*, Institut François Mitterrand, Lettre no. 13, le 9 octobre 2005. [<http://www.mitterrand.org/spip.php?article242>].

Interview accordée par M. François Mitterrand au Nouvel Observateur, The Independent, El Pais, La Repubblica, Sddeutschezeitung, le 27 juillet 1989, *La Lettre no.13*, Archives - le 13 octobre 2005, [<http://www.mitterrand.org/spip.php?article247>].

Kloc, Kazimierz, „Trade Unions and Economic Transformation in Poland”, in Waller, Michael and Myant, Martin (eds.), *Parties, Trade Unions and Society in East-Central Europe*, Frank Cass & Co.Ltd, Ilford, 1994, pp. 125 – 132.

Maresca, J. John, „Post-independence decolonization: a framework for analysing Russia’s relations with neighbouring states”, in Goodby, E. James (editor), *Regional Conflicts: The Challenge to US-Russian Co-operation*, Oxford University Press Inc., Oxford, 1995, pp. 119 – 129.

May, R. Ernest, „The Cold War”, in Nye, S. Joseph Jr. (ed), *The Making of America’s Soviet Policy*, Yale University Press, New Haven and London, 1984, pp. 209 – 230.

Michnik, Adam, “A Lesson in Dignity,” in Michnik, *Letters from Prison and Other Essays*, University of California Press, Berkeley, 1987.

Michnik, Adam, *Confessions of a Converted Dissident*, This is one of the two essays written for the Praemium Erasmianum Foundation on the occasion of the award of the Erasmus Prize to Adam Michnik and Claudio Magris, Amsterdam, November 2001, Published by Eurozine, 28.12.2001, [<http://www.eurozine.com/articles/2001-12-28-michnik-en.html>].

Moses, Leigh Russell, „Global co-operation and regional conflict: problems in coordinating the US and Russian security agendas”, in Goodby, E. James (editor), *Regional Conflicts: The Challenge to US-Russian Co-operation*, Oxford University Press Inc., Oxford, 1995.

Parrott, Bruce, „Soviet National Security Under Gorbachev”, in Dallin, Alexander and Lapidus, W. Gail (eds.), *The Soviet System. From Crisis to Collapse*, Westview Press Inc., Summertown, Oxford, 1995, pp. 503 – 543.

Poznanski, Kazimierz, „Economic Adjustment and Political Forces: Poland since 1970”, in *International Organization* 40, nr. 2, 1986, p.455-488.

Ripp, Zoltán, „Unity and Division: The Opposition Roundtable and Its Relationship to the Communist Party”, in Bozóki, András (ed.), *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy*, Central European University Press, Budapest, 2002.

Schiemann, W. John, „The Negotiated Origins of the Electoral System”, in Bozóki, András (ed.), *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy*, Central European University Press, Budapest, 2002.

Simes, K. Dimitri, „Soviet Policy toward the United States”, in Nye, S. Joseph Jr. (ed), *The Making of America’s Soviet Policy*, Yale University Press, New Haven and London, 1984, pp. 291 – 324.

Ulam, Adam, „Russian Nationalism”, in Bialer, Seweryn (ed.), *The Domestic Context of Soviet Foreign Policy*, Westview Press Inc., Boulder, Colorado, 1981, pp. 3 – 18.

Von Dijk, A. Teun, „Elite discourse and the reproduction of racism” in *Hate Speech*, Sage Publications, London, 1995, Ed. R.K. Whillock & D. Slayden, pp. 1-27.

Williams, Phil, „The potential for US-Russian security co-operation in the developing world”, in Goodby, E. James (editor), *Regional Conflicts: The Challenge to US-Russian Co-operation*, Oxford University Press Inc., Oxford, 1995, pp. 13 – 33.

III. Literatură generală:

- Adomeit, Hannes (ed), *The Gorbachev Challenge and the European Security. A Report from the European Strategy Group*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden, 1988.
- Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală.Nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Brandt, Willy, *My Road to Berlin*, Peter Davies Ltd., London, 1960.
- Coker, Christopher, *Drifting apart? The Superpowers and Their European Allies*, Brassey's Defence Publishers, London, 1989.
- Ekiert, Grzegorz, *The State against Society. Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1996.
- Fishman, A. Joshua, *Language and Nationalism*, Newbury House Publishers, Massachusetts, 1975.
- Gordon, H. Philip, *France, Germany, and the Western Alliance*, Westview Press Inc., Summertown, Oxford, 1995.
- Hoffman, Stanley, „Îmblânzirea vulturului: politica externă a Statelor Unite și securitatea națională”, în *Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale*, Editura Știința, Chișinău, 1999.
- Hoffman, Stanley, „Înțelegerea ursului: Paternuri și enigme ale comportamentului sovietic internațional”, în *Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale*, Editura Știința, Chișinău, 1999.
- Hughes, James, Sasse, Gwendolyn and Gordon, Claire, *Europeanization and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe. The Myth of Conditionality*, Published by Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- Gaddis, John Lewis, *Războiul Rece*, Editura Rao, București, 2005.
- Ionescu, Ghița, *The Politics of the European Communist States*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1967.
- Judt, Tony, „Redescoperirea Europei Centrale”, în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală.Nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp.17-42.
- King, F. Ronald, *Strategia cercetării*, Polirom, Iași, 2005.
- Kis, Danilo, „Variațiuni pe tema Europei Centrale”, în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală.Nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp.279-291.
- Kundera, Milan, „Tragedia Europei Centrale”, în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală.Nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp.221-235.
- Le Rider, Jacques, *Mittleuropa*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Le Rider, Jacques, „Încercare de istorie semantică”, în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală.Nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp.72-80.
- Magocsi, Paul Robert, *Historical Atlas of East Central Europe*, University of Washington Press. Seattle & London. 1993.
- Marga, Delia, *Repere în analiza discursului politic*, Editura EFES, Cluj-Napoca, 2004.
- McCauley, Martin, *Rusia, America și Războiul Rece, 1949-1991*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Michta, Andrew A., *Red Eagle: The Army in Polish Politics, 1944-1988*, Hoover Institution Press, Standford, 1990.

- Milosz, Czeslaw, „Atitudini central-europene”, în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală.Nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp. 257-265.
- Muthu, Mircea, *Cântecul lui Leonardo*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.
- Păun, Nicolae, Păun, Ciprian Adrian, *Istoria construcției europene de la Tratatul de la Roma la Tratatul de la Nisa*, Volumul I, Editura EFES, Cluj-Napoca, 2000, ediția a II-a.
- Reboul, Oliver, *Langage et idéologie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1980.
- Rey, Violette (coord.), *Les territoires centre-européens. Dilemmes et défis.L'Europe médiane en question*, Editions La Découverte, Paris, 1998.
- Reszler, Andre, „Europa Centrală: realitate culturală și iluzie politică”, în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală.Nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp.109-121.
- Ruskin, Jacques, *În căutarea Europei Centrale*, în Aurora, Oradea, 1994, nr.3.
- Ruskin, Jacques, „Europa Centrală sau Mitteleuropa?”, în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală.Nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp. 43-53.
- Schulzinger, D. Robert, *American Diplomacy in the Twentieth Century*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 1994.
- Sontag, Susan, *Soviet Bloc Writers Clash at International Forum* in New York Times, 9 may 1988.
- Tismăneanu, Vladimir, *Europa Centrală: o comunitate de supliciu și memorie*, în Agora, 1990, vol.III, nr.1.
- Thom, Françoise, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Thompson, B. John, *Studies in the theory of ideology*, University of California Press, Berkeley, 1984.
- Trognon, Alain & Larrue, Janine, *Pragmatique du discours politique*, Armand Colin, Paris, 1994.
- Țirău, C. Liviu, *Între Washington și Moscova: România 1945-1965*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2005.
- Wandycz, Piotr *Prețul libertății. O istorie a Europei central-răsăritene din Evul Mediu până în prezent*, Editura ALL, București, 1998.
- Willett, John, „Există o cultură central-europeană?”, în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997, pp.204-218.